№ 129 ՇԱԲԱԹ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 11

1889

ՇԱԲԱԹ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 11 № 129

ՏԱՍՆ ԵՒ ԵՕԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի:
Առանձին համարները 7 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարւում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԱՌԱՋԻԿԱՅ 1890 ԹՒԱԿԱՆԻՆ

„ՄՇԱԿ“

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Կը հրատարակվի Թիֆլիսում, նոյն ձևով և նոյն պրոգրամայով: Մենք ստանում ենք սեփական ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ:

«ՄՇԱԿԻ» տարեկան գինը 10 րուբլի է, վեց ամսվանը 6 րուբլի:

Գրվել «ՄՇԱԿԻՆ» կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ (Բարօնսկայա և Բազարնայա փողոցների անկիւնում, Թամամշևի տանը):

Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿԻՆ» գրվելու համար պէտք է դիմել հետևեալ հասցէով. ТИФЛИСЪ, Редакція газеты «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից. Tiflis, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մեզ արհեստներ են հարկաւոր. — ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Համար չէ, ապա ինչ է. Նամակ Մոսկվայից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Քաղաքական տեսակցութիւն. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Նաւթի մասին.

ՄԵԶ ԱՐՀԵՍՏՆԵՐ ԵՆ ՀԱՐԿԱՒՈՐ

—

Կովկասեան հայ ազգաբնակութեան միջին դասակարգի այժմեան դրութիւնը քննելով, այն եզրակացութեան ենք գալիս, որ այդ դասակարգն այժմ անցողական դրութեան մէջ է գտնվում:

Ազգաբնակութեան մեծամասնութիւնը՝ երկրագործ դասը, անդադար գանգատվում է թէ բաւականաչափ հող չունի, այնպէս որ դժուարանում է, առաջվայ պէս, իր ապրուստը հայթայթել, մի և նոյն ժամանակ այդ դասակարգը դեռ ևս ընտելացած չէ որ և է տնայնագործութեան արդիւնաբերութեան, որը պէտք է լրացնի գիւղացիների ապրուստի պակասը: Ուրիշ կողմից գիւղական դասակարգից դուրս եկած և քաղաքներում ապրող ազգաբնակութեան մասը, այլ ևս չէ կարող նորից վերադառնալ գիւղական համայնքը և նորից պարապել դաշտային աշխատանքներով:

Այսպիսով կազմվել է մեր քաղաքներում ազգաբնակութեան այսպէս անուանված միջին դասակարգը, որը մոլորված է մնացել: Այդ դասակարգը մեծ մասամբ միջոց չունի տարրական դպրոցներից բարձր ուսում ստանալու, իսկ այդ տեսակ ուսում, նոյն իսկ թեմական դպրոցի ուսում, ձեռք բերած լինելով, մեր միջին դասակարգին պատկանող երիտասարդութիւնը, կեանքի մէջ մտնելով՝ չը գիտէ ինչպէ՞ս գործ դնի իր ստացած ուսումը, որը իւր բնաւորութեամբ կատարելապէս անգործադրելի է մնում կեանքի մէջ: Մի քառասուն, երեսուն կամ նոյն իսկ քսան տարի առաջ՝ տարրական դպրոցներում ուսում աւարտածները պաշտօն էին գրտնում կամ պետական ծառայութեան մէջ, կամ առևտրի մէջ: Այժմ պետական ծառայութեան համար աւելի բարձր ցենզ է հարկաւոր, իսկ վաճառականութիւնը, ինքն ընկած դրութեան, ճգնաժամի մէջ գտնվելով, պէտք չունի այդքան ձեռքերի աշխատանքի: Մի և նոյն ժամանակ ուսուցիչ լինելու համար էլ աւելի բարձր ցենզ է պահանջվում այժմ, քան թէ առաջ:

Եւ ահա մեր ոչ թէ միայն եկեղեցական-ծխական, մեր երկրի գիւղական-տարրական, մեր քաղաքային, բայց և նոյն իսկ մեր թեմական դպրոցներից աւարտողները,— չը գիտեն կեանքի ո՛ր ասպարէզում գործ դնեն իրանց ոյժերը և ի՛նչ տեսակ աշխատանքով հայթայթեն իրանց ապրուստը:

Այդ է պատճառը, որ այժմ ինքն իրան հարց-է գարթնում՝ արդեօք ի՞նչ գործնական ուղղութիւն կարելի կը լինէր տալ վերոյիշեալ դպրոցներից գոնէ մի քանիսներին:

Ճշմարիտ, վերացական տարրական ուսում, առանց որ և է գործնական ուղղութեան,—ստեղծում է մեր երկրի մէջ միջին դասակարգի ինտելիգէնտ պրոլետարիատը: Մենք շատ անգամ յայտնել ենք այդ միտքը մեր երկու սեռի դպրոցների մասին, բայց մեզ դէմ անմիջապէս սկսել են յարձակվել մեր հակառակորդները մեր յայտնած մտքի պատճառով....

Բայց այժմ, երբ մեր երկրի գիւղական-տարրական և քաղաքային դպրոցների վարչութիւնները վերոյիշեալ ճշմարտութիւնն ըմբռնելով՝ հարց են յարուցել և գիտաւորութիւն ունեն մտցնել յիշեալ դպրոցներում կամ երկրագործութեան, կամ արհեստների աւանդելը,—այն ժամանակ մեր հասարակութիւնը սկսում է համոզվել այդ նորաձևութեան օգտաւէտութեան և անհրաժեշտութեան մէջ, սկսում է տեղ տեղ աջակցութիւն ցոյց տալ դպրոցների վարչութիւններին՝ յիշեալ առարկաների աւանդելը դպրոցների պրոգրամի մէջ մտցնելու:

Երբ որ մի հայոց լրագիր է առաջարկում մի օգտաւէտ, ժամանակակից, անհրաժեշտ միտք,—հայ հասարակութեան մեծամասնութիւնը անտարբերութեամբ, արհամարհանքով և նոյն իսկ թշնամութեամբ է վերաբերվում դէպի յարուցած միտքը: Բայց երբ նոյն մտքի նախաձեռնութիւնը պատկանում է պաշտօնական իշխանութեան,—այն ժամանակ նոյն հասարակութիւնը անմիջապէս համոզվում է մտքի ճշմարտութեան մէջ և պատրաստ է իրականացնել առաջարկածը:

Մեր կարծիքով մեր ազգաբնակութեան այն դասակարգի համար, որը համ հեռացել է գիւղից, համ քաղաքային դասակարգ դառնալով և մի յայտնի, թէև ոչ գործնական, ուսում ստանալով, անկարող է,—բաւականաչափ բարձր ուսումնական ցենզ ձեռք բերած չը լինելով, որ և է գործով հայթայթել իր ապրուստը,—այդ տեսակ դասակարգի համար միակ փրկութիւնը՝ ա ր հ ե ս տ ն ե ր ո վ պարապելն է:

Արհեստների տարրական սկզբունքները պէտք է աւանդվեն մեր երկու սեռի ամեն տեսակ տարրական և սկզբնական դպրոցներում, որպէս զի դպրոցից դուրս գալով՝ միջին դասակարգին պատկանող տղան կամ աղջիկը միջոց ունենային որ և է փ ե շ ա կ ձեռք բերել: Մեր ազգաբնակութեան միջին դասակարգը կը փրկվի միմիայն արհեստների միջոցով: Նոյն իսկ նրանք, որոնք նիւթական միջոց ունեն կատարելագործել իրանց ուսումը, գնալով Ռուսաստան կամ արտասահման, պէտք է վերջապէս հասկանան որ ժամանակ է ա ր հ ե ս տ ն ե ր սովորել:

Արհեստները կապում են մարդուն իր քաղաքի հետ, ինչպէս երկրագործութիւնը կապում է մարդուն հողի հետ: Արհեստների օգնութեամբ էլ մենք առաջ կառնենք այն մշտական պանդխտութեան և գաղթականութեան, որը հետևանք է առևտրական պարապմունքների: Միայն այլ և այլ օգտաւէտ, գործնական, ժամանակակից պահանջներին համեմատ զարգացած արհեստների օգնութեամբ հայը կը

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՒԹԻ ՄԱՍԻՆ

—

Ինչպէս կարելի է տեսնել պ. Դեօզի պանօրամայում, նաւթի հորերը շրջապատված են բարձր տախտակամած պատերով: Այդ պատերից 400-ից աւելի գտնվում են Բագուի մօտերքում գտնվող Բալախանիի շրջակայքում: Շատ անգամ նաւթն այդ պատերից բարձր է ցայտում—կան 80 կամ 100 մէտր բարձրութեամբ շատրուաններ—հանելով մի այնպիսի աղմուկ, որը լսվում է 4 կամ 5 քիլօմէտր հեռաւորութիւնից: Հեղուկը հաւաքում են, եթէ այդ կարելի է, գետնի մէջ փորած փոսերում. շատ անգամ յաջողվում է հորի բերանին ծորակ (кранъ) դնել, որով կարելի է ըստ կամքի կանգնեցնել կամ բաց թողնել նաւթի ցայտումն: Բալախանից նաւթը մաքրելու համար տեղափոխում են Բագու (մօտաւորապէս 12 կամ 15 քիլօմէտր) խողովակների միջոցով և ոչ այլ ևս տակառներով, ինչպէս անում էին դեռ 1875 թւականին: Նօբէլն է մտցրել այս նոր և խելացի տեղափոխման ձևը, և այժմ երազում են երկարացնել նրան, այսինքն շինել խողովակներ, որոնք կը միացնեն Բագուն Բաթումի և Ռուսաստանի հարաւ-արևելեան երկաթուղիների ցանցի հետ: Այս խողովակները կունենան 1200 կամ 1500 քիլօմէտր երկարութիւն: կարելի է մի օր նրանց կը տեսնենք: Ամերիկայում կան 5000 կամ 6000 քիլօմէտր երկարութեամբ խողովակներ, որոնք պատկանում են միայն մի ընկերութեան, և ինչպէս երեւում է, հաւանական է մեծ երկարութեամբ pipe-lines-ի կառուցանելը միայն այն պայմանով, որ ջրհաններով օժտված կայարաններ շինվեն՝ երկրի մակերևոյթի զանազանութիւնները հեռացնելու համար:

Նաւթի արտադրութիւնն եղել է 1863 թւականից մինչև 1872 թ. մօտաւորապէս 164000 տօնն (minimum՝ 5484 տօնն 1863 թւականին. maximum՝ 27500 տօնն 1870 թ.):

Նա եղել է 1873 թւականից մինչև 1877 թ. (մենավաճառութիւնը վերացել է 1873 թ.) 672000 տօնն, և այն ժամանակներից, այսինքն 1873 թ. մինչև 1883, երբ Նօբէլը ձեռք է առել զարգացնելու այդ արդիւնագործութիւնը, արտադրութիւնը 3 միլիօնից աւելի է եղել: Նա ունէր 1871 թ. մի հատ հոր. 1883 թ.—400 հատ:

Միացեալ Նահանգներն ունեն 25000 հորից աւելի, բայց Բագուի մի քանի հորերի արտադրութիւնը համարեա հաւասար է ամերիկական հորերինի հետ: Այսպիսի հորերն առհասարակ ահագին ծաւալ ունեցող աղբիւրներ են, որոնք յայտնի դէպքերում պատճառ են լինում իրանց տէրերի սնանկանալուն: Դիկէնս պատմում է, ինչպէս մի մարդ սնանկանում է անսպասելի ժառանգութիւն ստանալուց: Կովկասի հորերի տէրերի հետ պատահում է ճիշտ այնպէս, ինչպէս անգլիացի վիպասանի պատմութեան մէջ: «Դրուժբայի» հորերի տէրերը լաւն են տեսել: Մի օր սրանք, փորելով մի հոր, հասնում են մի հիանալի նաւթաղբիւր: Իսկոյն նաւթի հեղեղը, ահռելի աղմուկ հանելով, ցայտում է 150 կամ 200 մէտր բարձրութեամբ, խորտակելով փայտեղէնքը և տախտակամած պատերը: Պատրաստի փոսեր չունէին, որովհետև չէին սպասում այդպիսի առատութեան. անկարելի է զսպել հեղեղը, նաւթը հոսում է գետի պէս, որը ծածկում է տներ, շատ շինութիւններ է կործանում, և ոլոր-մոլոր գնում է ու թափվում ծովի մէջ: Այս գետն օ ր ե կ ա ն 125000 ֆրանկ արժողութիւն ունէր. բայց նա սնանկացրել է իր տէրերին, որովհետև վնասված բազմաթիւ հարևանները վարձատրութիւն են պահանջում նրանցից:

Բալախանիի մէջ գտնվող հորերը և շատրուանները տալիս են առատ բերք, և առհասարակ այդ առատութիւնն երկար է տևում: Նրանցից շատերը գործում են երկար տարիներից ի վեր և տալիս են նոյնքան նաւթ, որքան առաջի օրերը: Այդպիսի հորերից մէկը տուել է արդէն 270 միլլիօն լիտր նաւթ, բայց նրա առատութիւնն անփոփոխ է մնում: Մի ուրիշը տուել է երկու տարվայ ժամանակամիջոցում օրեկան 130,000 լիտր, և շարունակում է նոյնը տալ: Նօբէլի շատրուաններից մէկը մատակարարել է 112000 տօնն նաւթ մի ամսվայ միջոցում. և կարողացել են նրանից օգտվել՝ առատութիւնը չի պակասում: Սրա նման շատրուաններ Նօբէլը շատ ունի, բայց բոլորի թագուհին «Դրուժբայի» հռչակաւոր հորն է, որը տալիս էր մօտ 5,000,000 տօնն նաւթ՝ 25 միլլիօն ֆրանկից աւելի արժողութեամբ:

Ամերիկական արտադրութիւնը շատ ցածր է կանգնած կովկասինից, թէպէտ 1859 թ. մինչև 1888 թ. նա հասնում էր, ինչպէս կարելի է տեսնել պ. Դեօզ պանօրամայի վրա նշանակած թւանշաններից, 62,460,000,000 լիտրի: Ամերիկական հորերի առատութիւնը շատ թոյլ է ռուսական հորերից, սակայն նաւթը նման չէ երկբորդին, նա աւելի պարզ է:

Պ. Դեօզի պանօրամայում կարելի է տեսնել մի շարք գործիքներ, որոնց հորեր փորելու համար համայնօրէն են բանեցնում, և տախտակամած պատերի կամ derrieks-ի մօդէլներ (կաղապարներ), որոնց կառուցանում են հորերի վրա և որոնք ծառայում են փորելու աշխատանքների համար: Այս գործիքներին, որոնք մենք մանրամասնօրէն չենք նկարագրել, յաճախ միացնում են տօրպիլ (torpille), որին իջեցնում են հորի խորութեան մէջ և որի գազաժին մի մեծ ծանրութիւն գալիս է խփում: Երբ հորն ունի 600 կամ 700 մէտր խորութիւն, այլ ևս ներքևի աղմուկը չի հասնում մինչև նրա բերանը, և հորի յաջողութեան առաջնորդում է նաւթի անձրևը:

Պ. Դեօզի պանօրամայում դրած առարկաների օգնութեամբ կարելի է լրիւ գաղափար կազմել այն հետաքրքիր միջոցների վրա, որոնցով տեղափոխում են նաւթը թէ դէպի գործարանները, ուր նրան մաքրում են, թէ դէպի առևտրական վայրերը: Սրանք pipe-lines-ի կտորներ են, թուջի խողովակներից շինած, որոնք, ծայր ծայրի միացրած, կազմում են զանազան երկարութեամբ կանալներ,—Միացեալ-Նահանգներում մասնաւորութիւն կայ շինել 300 քիլօմէտր երկարութեամբ մի կանալ,—նաւթը հոսում է այդ խողովակներով, և երբ մակերևոյթի զանազանութիւններ կան, կայարաններ են կառուցանում, որտեղ ջրհանները հեղուկին հասցնում են ցանկացած բարձրութեան: Բալախանից մինչև Բագու նաւթը տեղափոխում են 7 pipe-lines-ի օգնութեամբ դէպի գործարանները (ամենից առաջ Նօբէլն է շինել այդ խողովակներից). 24 ժամում հոսում է 9 միլլիօն լիտր նաւթ: Մտադրութիւն կայ կառուցանել 1000 կամ 1500 քիլօմէտր երկարութեամբ խողովակներ, որոնցով կարելի կը լինի նաւթն

կարողանայ աջողութեամբ մրցել օտարազգի արհեստաւորների հետ, որոնք գալով մեր երկիրը, ձեռք են գցում մեզ մօտ բոլոր թէ մանր և թէ ընդարձակ արհեստները և հետզհետէ հարստանում են, այն ինչ նոյն դասակարգի հայը միշտ աղքատ ու անօգնական է մնում։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԱՔ ՉԷ՞ ԱՊԱ Ի՞ՆՉ Է

Մովսէս Խորենացու գոված բանաստեղծական Գողթանի այժմեան պ ր օ զ ա ի կ ներկայացուցիչները, հռչակաւոր զօկերը, մի առակ ունեն, որ ասում է՝ «հոգի չէ, փող է»։ Այդ խօսքերով է պատասխանում իւրաքանչիւր զօկ իրանից փող ուզողին՝ կամենալով ասել, որ «հոգին կարելի է տալ, բայց փողը—ոչ»։

Այդ բնաւորիչ առակը, պէտք է խոստովանել, շատ սազ է գալիս մեր այն հարուստներին, որոնք իրանց վերջին րոպէին, երբ «պահապան-հրեշտակը» նրանց հոգին պէտք է առնի, վճռում են մի որ և է կտակ անել այս և այն հասարակական գործի համար, մի որ և է բարեգործական նպատակով.... Մեր հայերի համար ասում են, որ նրանք սիրում են իրանց դիզած հարստութիւնից մի չ ա փ բաժին տալ բարի գործերի համար,—բայց, տարաբաղդաբար, այդ գովասանական յատկութիւնը մեր «նորոգ ի Տէր հանգուցեալ» հարուստները սկսել են ի չարը գործ դնել, հ ա ն ա ք ն ե ր անելով հասարակական կարծիքի հետ։

Հանաք չէ ապա ինչ է, որ կենդանութեան ժամանակ ամեն միջոցներով հարիւր հազարներ դիզող մարդը՝ երբ զգում է որ «հոգին պէտք է տայ», բայց չը կամենալով «փողը տալ», այնուամենայնիւ մի նոր տ ե ս ա կ ա չ ք ա կ ա պ ո ւ թ ե ա մ բ կարողանում է փառաբանվել, բարեգործ համարվել, խնկարկվել, բարերարների շարքը անցնել, և այդ էլ մի քանի հարիւր րուբլիով, կամ մի երկու հազարով... Հետևեալ ընթերցողը անկասկած հասկացաւ թէ ինչի վրա ենք ակնարկում մենք. մենք ակնարկում ենք վերջերս սովորական դարձած այն մի տեսակ կեղծ-բարեգործների վրա, որոնք ցանկանալով «համ ջեբին վնաս չը տալ, համ էլ հոգին փառաւորել», սկսել են մի քանի հարիւրներ կտակել, հրամայելով որ իրանց փողը անձեռնմխելի մնայ, և միայն քսան, երեսուն, յիսուն և հարիւր տարուց յետոյ այդ փողի տոկոսներով «որդեգիրներ պահվեն և դպրոցներ բացվեն յանուն կտակողի»...

Ինչ կուզէք ասեցէք, բայց շատ յանդուգն հանաք, կամ աւելի լաւ ասած, շատ յանդուգն աչքակապութիւն է, հազար ու մի ճանապարհով և սրա նրա տունը քանդելով՝ անհագին հարստութիւն դիզելուց յետոյ՝ կաշառել հասարակաց կարծիքը, և մինչև անգամ «դպրոցի հիմնադիր», և «անմահ բարեգործ» լինել մի քանի հարիւր րուբլի տալով, մի քանի մանէթներ չպրտելով հասարակութեան վրա....

Ախր եթէ դրանով բան գլուխ գար, այն ժամանակ ոչ թէ միլիոններ դիզած հարուստները, այլ նոյն իսկ Մուսա-պէյի ձեռքով կողոպտած մշեցիները և մեր քարվանսարաներում մաշվող պանդուխտ մշակները կարող կը լինէին «ազգի բարերար» լինել, մի քանի կոպէկ, կամ մի քանի րուբլի կտակելով, և պատուիրելով որ 500 տարի անցնելուց յետոյ, կամ ա հ ե ղ դ ա տ ա ս տ ա ն ի ց մի քիչ առաջ այդ շահը շահի վրա եկած փողով «դպրոցներ հիմնվէին և որդեգիր պահվէին յանուն կտակողի...»

Բայց ինչու՞ նեղութիւն չեն կրում այդ հանաքչի-բարեգործները մտածելու, թէ ում համար պէտք է հիմնվեն երեսուն, յիսուն կամ հարիւր տարուց յետոյ այդ դպրոցները, և ուրիշ բարեգործական հաստատութիւնները։ Կտակում են, որ այս ինչ վանքի մէջ երեսուն տարուց յետոյ դպրոց հիմնվի, կտակում են, որ այս ինչ տեղից յիսուն տարուց յետոյ որդեգիրներ պահվեն, կըտակում են, որ հարիւր տարուց յետոյ այս կամ այն տեղի համար մարդասիրական հաստատութիւններ կառուցանվեն.—բայց արդեօք երեսուն, յիսուն կամ հարիւր տարի կը դիմանա՞յ այդ վանքը, այդ դպրոցը, կամ ի՞նչ կը լինի ամբողջ դար անցնելուց յետոյ այն բոլորը, որի անունով կտակներ են լինում, և որը ներկայումս կարօտ է անմիջական օգնութեան...

Բացէք ձեր աչքերը, մի կողմ թողէք այդ հանաքները և աչքակապութիւնները և տեսէք, որ հէնց այժմ, հէնց այս րոպէիս ժողովուրդը կարօտ է օգնութեան, ուսման, բարեգործութեան, աջակցութեան և խրախուսանքի։ Հէնց այժմ, հէնց ներկայումս պէտք է մատակարարել այդ ժողովրդին ուսում, հէնց այժմ պէտք է մտցնել այդ ժողովրդի կեանքի մէջ մտաւոր կենդանութիւն և այն ժամանակ, ա պ ա գ ա յ ո ւ մ այդ ժողովուրդը կարող կը լինի իր համար դպրոցներ պահել և իր պէտքերը հոգալ.... Յիսուն կամ հարիւր տարիներ անցնելուց յետոյ,—մենք հաւատացած ենք,—մեր ժողովուրդը կարօտութիւն էլ չի ունենայ իր յոյսը սրա և նրա կտակի վրա դնելու. նա կարօտ է հէնց այժմ, նա օգնութիւն է ուզում հէնց ներկայումս...

Սակայն մեր էժանագին-բարերարները իբրև թէ այդ չեն իմանում, իբրև թէ այդ ճշմարտութիւնը չեն հասկանում։ Նրանք լաւ գիտեն, որ մի քանի հարիւրով «յանուն կտակողի դպրոց չի կարելի հիմնել և որդեգիրներ չի կարելի պահել»։ Միանգամից տասնեակ հազարներ տալ, որ հէնց այժմեանից «դպրոցներ հիմնվեն և որդեգիրներ պահվեն»—այդ ձեռնտու չէ. ահա այդ տեսակ մարդիկ միջոց են գտել փ ո ք ր զ ո հ ա բ ե ր ո ւ թ ե ա մ բ մ ե ծ ա ն ո ւ ն վ ա ս տ ա կ ե լ։ Կտակում են մի քանի րուբլի և ասում են. «սպասեցէք հայեր, մի՛ մեռնէք, մինչև որ մեր մի քանի րուբլին հազարներ կը դառնայ, և այն ժամանակ գործ դրէք այդ փողը ի փառս մեր», մոռանալով որ ամենից շատ օգնութեան կարօտը հէնց ն ե ր կ ա ն է։

Խ. Մ.

ՆԱՄԱԿ ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ

Հոկտեմբերի 28-ին։

Եւրոպական Ռուսաստանի կեանքի հետ ծանօթանալ ցանկացող կովկասցի ընթերցողի համար Ռուսաստանի ոչ մի քաղաքից գրած թղթակցութիւնները այնքան հետաքրքրական չեն կարող լինել, որքան Մօսկվայից ու Պետերբուրգից գըրածները։ Այդ մայրաքաղաքները՝ ռուսաց հասարակական կեանքի կենտրոնները, եթէ կարելի է այսպէս ասել՝ հնոցներն են, միւս կողմից դրանք Ռուսաստանի ամենաքաղաքակրթված քաղաքներն են։ Մօսկվան ռուսներն անուանում են Ռուսաստանի սիրտը, իսկ Պետերբուրգը, եթէ ուզենանք նրան համանման մի անուն տալ, կարելի է Ռուսաստանի գլուխ անուանել։ Ով որ ուզում է ծանօթանալ պաշտօնական Ռուսաստանի հետ թող գնայ Պետերբուրգ. այնտեղ է կայսրի ռեզիդենցիան, այնտեղ են բոլոր մինիստրութիւնները իրանց դէպարտամենտներով, այնտեղ է բարձրագոյն դատաստանական և վարչական ատեանը—սենատը, այնտեղ է պետական խորհուրդը և այլն և այլն։ Իսկ եթէ ձեզ աւելի հետաքրքրում է ռուսների ներքին կեանքը իր առօրեայ երևոյթներով, եթէ դուք ուզում էք տեսնել, ինչպէս ժողովուրդը ասում է, խ ա լ ի ս ռուսներին, իրանց ազգային անխառն յատկութիւններով—համեցէք Մօսկվա։ Այդ կողմից Մօսկվան ձեզ անհամեմատ աւելի նիւթ կարող է տալ քան Պետերբուրգը։ Պետերբուրգը աւելի եւրոպական քաղաք է, քան ռուսական. Պետերբուրգը ձեզ գաղափար չէ կարող տալ Ռուսաստանի միւս քաղաքների մասին, եթէ չը հաշւենք Օդեսան ու Վարշավան. մինչդեռ Մօսկվան կարող է տիպար համարվել Ռուսաստանի բոլոր քաղաքների համար. զանազան Տուլաներ ու Րիազաններ նոյն Մօսկվան են միայն փոքր դիրքով։ Մօսկվան բուն Ռուսական քաղաք է. Մօսկվայի մօտ 760,000 բնակիչներից միայն 6% են կազմում օտարազգիները, մինչդեռ Պետերբուրգի՝ մօտ 860,000 բնակիչներից 16%-ը օտարազգիներ են։ Ասենք Պետերբուրգի ռուսներին էլ մօսկվացիները խ ա լ ի ս ռուս չեն համարում, մօսկվացիների կարծիքով նրանց մէջ շատ ոչ-ռուսական՝ օրինակ գերմանական՝ յատկութիւններ են մտել։

Բայց Պետերբուրգն այն առաւելութիւնն ունի, որ Մօսկվայից աւելի քաղաքակրթված է, մինչդեռ Մօսկվան ներկայացնում է եւրոպականի ու ասիականի խառնուրդ. այդ կողմից Մօսկվան կարելի է նմանեցնել մեր այն տիկիններին, որոնք վրացնակ գլխի սարքի հետ հագնում են եւրոպական ամենանոր մօդայի շորեր կ օ ր ս ե տ ո վ ու տ ո ւ ր ն ի ւ ր ո վ։ Եւրոպացիք Մօսկվան «մեծ գիւղ» են անուանել։ Անցնում էք լայն, ա ս ֆ ա լ տ ա ծ փողոցով, մագազինները երկու կողմից ձեզ շլացնում են իրանց փայլով, ծռվում էք դէպի ձախ, մտնում էք մի մանրափողոց (переулокъ) և ընկնում էք մի իսկ ասիական նեղ, ծուռ ու մուռ ս օ խ ա խ։ Մաքրութիւնը շատ էլ կարևոր բան չէ համարվում. քաղաքի շատ անկիւններ իրանց մաքրութեամբ ու անուշ բուրմունքներով յիշեցնում են Թիֆլիսի զանազան մէյդանները... Բայց չը նայած այդ բոլորին, քաղաքակրթութեան շատ բարիքներ, որ վաղուց վայելում են Մօսկվացիք, մեզ դեռ ծանօթ չեն. խօսք չը կայ, որ քաղաքակրթութեան մասին աւելի յարմար կը լինէր գրել Պարիզից քան թէ Մօսկվայից, բայց նիւթի պակասութիւն այստեղ էլ չի լինի, պէտք է միայն կարողանալ օգտվել նիւթից։ Մօսկվան մեզ այնքան նիւթ կը տայ, որ մենք կարողանանք ծանօթանալ XIX դարի քաղաքակրթութեան հետ՝ բոլոր իր լաւ և թոյլ կողմերով, բոլոր իր օգտակար և վնասակար հետևանքներով. պէտք է միայն ուշադրութեամբ դիտել այն, որ կատարվում է մեր չորս կողմը և ցանկութիւն ունենալ օգտվել ուրիշների փորձերից։ Իսկ մեզ, իբրև յառաջադիմութեան կողմից յետ ընկած ազգի, հարկաւոր և անհրաժեշտ է օգտվել մեզանից աւելի քաղաքակրթված ազգերի փորձերից. իմանալու համար թէ որն է իսկական քաղաքակրթութիւնը, որն է նրա վատ, կեղծ մասը, հասկանալու, թէ որոնք են քաղաքակրթութեան հակասութիւնները։ Եւ իրաւ դժուար է երևակայել աւելի ծայրայեղ հակասութիւններ, քան այն հակասական երևոյթները, որ արտադրում է այժմեան քաղաքակրթութիւնը։ Նայեցէք մի կողմից և նա ձեզ կը շլացնի իր գիտութեան և գեղարուեստի տաճարների լոյսով ու փայլով, իր հըսկայական գործարանների տենդային գործունէութեամբ, իր հանճարեղ գիւտերով. նայեցէք միւս կողմից և դուք կը կարդաք թանձր կրակէ տառերով փայլող արձանագիրը՝ «homo homini lupus» (մարդս մարդու համար գայլ է)։ Ուզում էք

ուղարկել դէպի հարաւային Ռուսաստանի երկաթուղիները, եւ դէպի Բաթում։ Այս վերջինի կանալը կունենայ մօտ 750 քիլոմէտր և կարժենայ ամենաքիչը 12 կամ 13 միլիոն։ Ամերիկայում, Standard Oil Company ընկերութիւնը մենակ ունի 6,000 քիլոմէտր խողովակներ, աւելի քան հարկաւոր էր Լօնդօնը Բագուի հետ միացնելու համար։ Pipe-lines ասված խողովակներից բազմաթիւ նմուշներ կան ցուցահանդիսում։ Յայտնի պատճառներից ստիպված, կարողացել են ներկայացնել միայն այն աւազանները, որոնց մէջ վերջանում են խողովակների մեծ մասը՝ կան այնպիսիները Բագուի մէջ, որոնք պարունակում են 5 և 6 միլիօն լիտր։ Ահա այս աւազանների մէջ են հաւաքում նաւթը մաքրելու կամ արտահանելու համար։ Արտահանելու համար ծառայում են գլխաւորապէս նաւ-շտեմարանները։ Կարելի է տեսնել, պ. Դեօզի մօտ այդ նաւերի զանազան մօդէլները։ Այդ նաւերի առաջինն երևացել է 1879 թ., որի ստեղծողն է Լիւդվիգ Նօբէլ, Բագուի թագաւորը, նաւթի թագաւորը։ Այժմ կան յիսունի չափ մեծ նաւ-շտեմարաններ, չը հաշված այն փոքրերը, որոնք շինված են բացառապէս Վօլգայի վրա շրջելու համար, որոնք բեռնաւորված նաւթով բարձրանում են մինչև Ռուսաստանի սիրտը, և որոնք քաշվում են՝ գետի ջրով բեռնաւորված՝ Բագու տանելու համար, ուր խմելու ջուրը շատ սակաւ է։ Այս նաւերից ամեն մէկը բաղկացած է մի շարք միմեանցից ազատ բաժանմունքներից, բայց որոնք միացրած են իրար հետ խողովակներով, որոնց ուզածին պէս կարելի է բանալ կամ փակել. բաժանմունքները լցնում և դատարկում են ջրհանների օգնութեամբ (լցնելու համար ժամը 100 մինչև 200 տօնն)։ Բաժանմունքները և հաղորդակցութեան խողովակները նրա համար են, որ խանգարեն նաւի մէջ գտնված ծանրութեան տեղահան լինելուն։ Մեծ նաւ-շտեմարաններից ամեն մէկը պարունակում է 750 կամ 800 տօնն նաւթ. նրանք կարող են գնալ մինչև աշխարհի ծայրը և այրել միայն նաւթ։ Սև նաւթի իւղի տեղափոխումն աւելի անվտանգ է, որովհետև բաւական է մի քանի ժամ նրան թողնել բաց օդում, որ նրա ամենադիւրավառ նիւթերը չքանան, և այնուհետև կարելի է առանց վախի վառված խանձող կոխել նրա մէջ։ Հէնց, ըստ Մարվինի, Բագուի քաղաքային վարչութիւնը, ջրի պակասութեան պատճառով, նաւթով է ոռոգում փողոցները, և մինչև այժմ ոչ մի փորձանք չէ պատահել։

Նաւ-շտեմարանի մօդէլների կողքին կարելի է տեսնել եւ վագօն-շտեմարանների մօդէլներ, վագօններ, որոնց նաւթով լցնում են երկաթի ճանապարհով ուղարկելու համար։ Ամեն մէկը պարունակում է իր մէջ մի քանի տասնեակ տօնն, և ամեն մի երկաթուղու գնացքը բաղկացած է 25 վագօնից, որոնց լցնում են մօտաւորապէս մի ժամում։

Սև նաւթի իւղը մաքրում են գլխաւորապէս Բագուի մէջ։ Այդ գործողութիւնը կատարվում է Բագուի Սև քաղաքում (կարելի է տեսնել ցուցահանդիսում գործիքների մօդէլներ և ստացած բերքերի բազմաթիւ նմուշներ)։ Կան 200 մաքրատեղիներ այդ սև, կեղտոտ վայրում, ուր ոչ մի բուսականութիւն չը կայ։ Մեծ տարբերութիւն կայ ռուսական և ամերիկական նաւթի մէջ. վերջինս պարունակում է 70% կէրօսին, կամ նաւթ վառելու համար, իսկ առաջինը—27%։ Դրա փոխարէն, ռուսական նաւթը պարունակում է բազմաթիւ օգտակար նիւթեր, որոնք բաժանվում են նաւթից մաքրելու ժամանակ՝ մի քանիսը սկզբում, միւսները նրա գոլորշիանալուց յետոյ։ Հարիւր լիտր ռուսական նաւթը տալիս է՝ 1 լիտր բէնզին, 3 լ. գազօլին, 27 լ. կէրօսին, 44 լ. վազէլինի խժային իւղ, 14 լ. վառելու հեղուկ՝ իսկ 10 լիտր կորչում է։ Ռուսական նաւթն նոյնքան լաւ է, որքան ամերիկականը։ Այնպէս է թվում՝ թէ չէ, բայց ուրիշ տեսակ մշակելով, կարելի է ամերիկականի օգուտը ստանալ։ Վազելինը և խժային իւղը հիանալի կերպով են ծախվում, և ակներև է, որ այդ նիւթերը ժամանակով աւելի օգուտ կը բերեն՝ կուպրը, օրինակ, որից կարելի է ստանալ զանազան ներկեր։ Ռուսական սև նաւթը, չը նայած իր մէջ պարունակող վառելանաւթին, բարձր է ամերիկականից այն մարմիններով, որոնք կէրօսինի հետ խառնված են։

Հարկաւո՞ր է խօսել նաւթի գործածութեան մասին։ Ամեն մէկը լաւ է իմանում, որ նրան բանեցնում են լուսաւորութեան համար։ Բացի սրանից, այցելելով նաւթի ցուցահանդէսը, կարելի է տեսնել տաքացնելու և լուսաւորելու համար բազմաթիւ գործիքների նմուշներ։ Ամենից հետաքրքիր և ամենից քիչ ծանօթն այն գործիքներն են, որոնցով նաւթի մ ն ա ց օ ր դ ի օգնութեամբ տաքացնում են լօկօմօտիվներ և նաւեր։ Կարծեմ՝ այդ մնացորդը գործադրել են առաջին անգամ 1868 թ. Puébla նաւի վրա, որը պատկանելիս է եղել Նապոլէօն III-ին։ Ռուսաց նաւատորմի մեծ մասը և Կասպեան ծովի վրա բոլոր վաճառականական շոգենաւերը մ ն ա ց օ ր դ են այրում։ Այս նիւթի մի տօննը տալիս է նոյնքան տաքութիւն, որքան երկու տօնն քարածուխը, 30 կամ 40 անգամ քիչ արժէ վերջինից, և $1/2$ տօնն քարածուխի տեղ է բռնում։ Սրանք են նրա տնտեսական առաւելութիւնները։ Կարելի է տեսնել Սէն գետի եզերքին, Դեօզ պավիլիօնում, և նրա մօտին, նաւթի զանազան շարժիչներ, որոնք 8 մինչև 10 շոգի-ձիերի ոյժ ունեն, օրինակ, Նօէլ, Սալօմօն և Օտտօ, «Ապահովութեան» շարժիչները։ Լուսաւորութեան համար գործադրած լամպերի մօդէլները բազմաթիւ են. նրանց կարելի է տեսնել մի և նոյն պավիլիօնում։

Սև նաւթի իւղից դուրս եկած բերքերի բազմաթիւ նմուշները կարելի է տեսնել պ. Դեօզ, Շիբայեվ, Բագօզին, Նօբէլ և այլն ցուցահանդէսներում, նմանապէս այնտեղ գտնվում են մաքրելու, շոգիների, հեղուկների, վառվողութեան աստիճանը իմանալու համար գործիքներ։ Վառվողութեան աստիճանն իմանալու համար բանեցնում են Աբէլ և Տագլիաբու գործիքները, որոնք գտնվում են ցուցահանդիսում։ Վերջապէս, մարդ հետաքրքրութեամբ է նայում պ. Դեօզի պանօրաման, որը ցոյց է տալիս թէ ամերիկական, թէ ռուսական արդիւնագործութեան մի մասը, պ. Շիբաեվի հիանալի բերքերը և Աւեարական ու Արհեստական ընկերութեան դրած առարկաները։ Կան յատակագծեր, նմուշներ և ֆիգուրներ, որոնք ծառայում են լրիւ գաղափար կազմելու նաւթի կարևոր արդիւնագործութեան մասին։

Ք. Օ.

տեսնել մարդկութեան բարերար հանճարներ, մտաւոր ոյժի հսկաներ, ամենազաղափարական մարդիկ, հասարակական գործունէութեան հերոսներ—դիմեցէք քաղաքակրթութեան, նա ձեզ բաւարարութիւն կը տայ, բայց միւս կողմից ուրիշ ոչ մի տեղ դուք չէք կարող տեսնել այնպիսի բացարձակ աստուածացումն ոսկու, այնքան բարոյական զգացմունքներից զուրկ մարդկային արարածներ, ինչպէս քաղաքակրթութեան կենտրոններում։

Ահա թէ ինչու կեանքի թէ գրականութեան մէջ տարածված են ծայրահեղ հակառակ հայեացքներ քաղաքակրթութեան մասին։ Ոմանք բացարձակ փառաբանում են այժմեան քաղաքակրթութիւնը, չը տեսնելով նրա մէջ ոչ մի նըշանաւոր պակասութիւն. միւսները, ընդհակառակն, հերքում են այժմեան քաղաքակրթութիւնը հիմնովին, քարոզելով, որ նա մարդկութեան համար, բացի չարիքից, ոչինչ չէ ծնել։ Ի հարկէ, մեր խօսքը անկեղծ, համոզված մարդկանց մասին է, այն մարդկանց, որոնք յարձակվում են քաղաքակրթութեան վրա, յանուն մարդկութեան բարիքի, և ոչ այն տ ի ր ա ց ու ն ե ր ի մասին, որոնք յառաջադիմութեան դէմ են, կամ նրա համար, որ «դունչները խաղողին չէ հասնում», կամ թէ նրանց, որոնց համար հեշտ է «պղտոր ջրում ձուկ որսալ»։ Անկասկած երկու հայեացքն էլ միակողմանի են, իսկ այդ երկու կարծիքներից վերջինը, ծայրահեղութեան հետ միասին և կրիտիկայի դիմացող չէ։ Մենք, հայերս ազատ կարող ենք համարվել առաջին միակողմանիութիւնից, այնպէս որ «քաղաքակըրթութեամբ չը վ ա ր ա կ վ ա ծ բնական կեանքը» իդէալացնող փիլիսոփաները մեզ դրաւել չեն կարող։ Դրա հետ միասին չը պէտք է մոռանալ, որ մանաւանդ նոր քաղաքակրթվող ազգերի մէջ ամենից առաջ պատուաստվում են քաղաքակըրթութեան թոյլ կողմերը. որքան դժուար են արմատանում նրանց մէջ գիտութեան, լուսաւորութեան բարձր իդէալները, այնքան հեշտ են տարածվում և զարգանում կեղծութիւն ու փողի տիրապետութիւնը,—այժմեան քաղաքակրթութեան այդ վտանգաւոր թոյնը։ Որքան շատ ծանօթանայ հայ հասարակութիւնը այժմեան քաղաքակրթութեան թոյլ կողմերի հետ, այնքան լաւ է։

Պէտք է խաւարում թաղված մեր հայրենակիցների աչքերը դարձնել դէպի Եւրոպայում փայլող քաղաքակրթութեան արեգակը. պէտք է բանալ այդ քաղաքակրթութեան հոսանքը դէպի մեր ժողովրդի կեանքը, մի և նոյն ժամանակ թոյլ չը տալով, որ եւրոպական քաղաքակրթութեան կեղծ ու հիւանդ տարրերը ևս թափանցեն դէպի այդ կեանքը։ Մենք այդ տեսակէտով կառաջնորդվենք մեր ապագայ թղթակցութիւնների համար նիւթեր ընտրելում։

Տ. Ց.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կ. Պօլսից մեզ գրում են. «Վերջին ժամանակներս յայտնի ունգարացի պրօֆէսօր Վամբերի սկսել է փոխել հայերի մասին ունեցած իր աննպաստ կարծիքները։ Պրօֆէսօրը խոստովանվել է, թէ «ինքը ուրիշ կարծիք ունէր հայերի մասին, իսկ այժմ նկատում է, որ ինքը սխալվել է իր ունեցած աննպաստ կարծիքների մէջ»։

—

Ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութիւնը, ինչպէս հաղորդում են մայրաքաղաքի լրագիրները, մտադիր է մի յայտնի գումար տալ Թիֆլիսի Ֆիզիկական դիտարանին (Օբսերվատօրիային), որպէս զի վերջինս միջոց ունենայ իր հետազօտութիւնները հրատարակելու և գիտնական հետազօտութիւններ անելու։ Անկասկած մինիստրութեան այդ օգնութիւնը զարկ կը տայ Թիֆլիսի այդ գիտնական համարվող հաստատութեան գործելու։

—

Նոյեմբերի 8-ին օպերային թատրոնում ներկայացվեց Ռուբինշտէյնի «Դեմօն» օպերան թիֆլիսցիների սիրած երգիչ Տարտակօվի բենեֆիսին։ Ներկայացումը այն չէր, ինչ որ շատերը սպասում էին. նախ թատրոնը բոլորովին լի չէր, և բացի դրանից ներկայացումը, ինչպէս և ինքը հասարակութիւնը մի առանձին կենդանութիւն չարտայայտեցին։ Բենեֆիցիանտը ստացաւ ընծաներ՝ թէյի արծաթէ պարագաներ, արծաթեայ գեղեցիկ քնար, արծաթեայ բաժակ, գդալներ և մի քանի պսակներ։

—

Թիւրքաց պաշտօնական լրագիրներում հրատարակված է հետևեալ տեղեկութիւնը. «Սասնոյ լեռների բնակիչները, որոնք Հայ և Քուրդ են, ապստամբեր են կառավարութեան դէմ։ Կառավարութիւնը երկու գումարտակ զօրք ղրկեր է իրենց վրայ, բայց տեսնելով որ անբաւական եղած՝ են զսպել այդ լեռնականների շարժումներն, երկու վաշտ զօրք ևս ղրկեր է լեռնային երկու թնդանօթներով մէկտեղ»։

—

Արտասահմանի հայոց մի լրագրին Կ. Պօլսից հաղորդում են հետևեալը. «Անցած օր եւրոպական պետութիւնների դեսպանները Բ. Դուռը մեծ եպարքոսին հետ տեսակցած ժամանակ հարցուցեր են թէ ինչ եղաւ Մշեցիների խնդիրը։ Եպարքոսը կը պատասխանէ թէ՝ «Այո, մենք որ և իցէ կերպով գոհացուցինք զիրենք. այժմ դրէթէ բոլորովին հանգիստ են»։

—

ԲԱԳՈՒԻՑ մեզ գրում են. «Թիֆլիսից եկած հայ դերասանների խումբը արդէն երեք ներկայացումներ է տուել այստեղ. ներկայացրել են. «Մայրական սէր», «Ընտանեկան գաղտնիք» և Ներսէս Աբելեանի թարգմանած «Հրէուհի» դրամաները։ Չը նայած որ դերասանները բաւական բարեխղճօրէն են կատարում իրանց դերերը, բայց այնու ամենայնիւ թատրոնի դահլիճը միշտ դատարկ է լինում։ Այդ, ի հարկէ, պատիւ չէ բերում Բագուի հայերին, մանաւանդ հարուստ հայերին, որոնք դժբաղդաբար Տօմսոնի ցիրկի ներկայացումներում և զանազան մասկարադներում չօշափելի մեծամասնութիւն են կազմում»։

—

Պետերբուրգի «Ժողովրդական առողջապահութիւնը պահպանող ընկերութեան» հոկտեմբերի 20-ի նիստում, գինեվաճառութեան վերաբերեալ Ֆրանսիայում նոր հրատարակած օրէնքի մասին վիճաբանութիւններ եղան։ Նոր օրէնքով Ֆրանսիայում վերջ է տրվում գինեվաճառների խաբեբայութիւններին, որով նրանք քիշմիշից, չամիչից և գինու մնացորդներից պատրաստված արհեստական գինին, թարմ խաղողից պատրաստված գինու տեղ էին վաճառում։ Նոր օրէնքով առաջարկվում է. 1) թարմ խաղողից պատրաստած բոլոր սպիրտային խմիչքները «բնական գինի» անուանել, 2) թարմ խաղողի մնացորդներից պատրաստած գինին «քաղցրացած գինի» անուանել, 3) չամիչից, քիշմիշից պատրաստած գինին «չոր խաղողից» պատրաստած գինի անուանել, 4) տակառները համապատասխան մակագրութիւններ պիտի ունենան, նայելով թէ ինչ կերպ է պատրաստած գինին, 5) օրինազանց գինեվաճառները պատժվում են 25-ից մինչև 200 ֆրանկ տուգանքով, 6) աւելի ծանր օրինազանցութեան դէպքերում դատարանը լրագիրների միջոցով հրատարակում է մեղադրեալների անունն ու ազգանունները, 7) այլ նիւթերից գինիներ պատրաստողների հետ օրէնքը վարվում է կերակրային նիւթերի կեղծողների մասին հրատարակած օրէնքների համաձայն։ Ռուսաստանի վերաբերմամբ այդ հարցի մշակելը վերոյիշեալ ընկերութիւնը յանձնեց մի առանձին յանձնաժողովին։

—

Մեզ խնդրում են տպել հետևեալը. «Ձեր լրագրի ներքին լուրերում գրված էր, թէ Թիֆլիսի Մողնու եկեղեցու երեցփոխը առաջարկել է այլ ևս դանձանակ չը շրջեցնել վերոյիշեալ եկեղեցում։ Սակայն, իբրև ծխական, յաճախելով եկեղեցին, տեսնում եմ, որ այդ գովելի առաջարկը չէ իրագործվում կատարելապէս. տուփերից մի քանիսները, ուղիղ է, այլ ևս չեն շրջեցնում, բայց երկուսը՝ լուսարարինը և տիրացուներինը դարձեալ շրջեցնում են»։

—

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՕՊՕԼԻՑ մեզ գրում են. «Մեր ուսումնարանները մնում են առանց տեսչի, պ. Միրաքեանի հեռանալուց յետոյ։ Մի անգամ լուր տարածվեց, որ մեր բոլոր երկսեռ դպրոցների վրա տեսուչ նշանակվում է պ. Աբիսողոմ Ցոլհաննիսեանց, բայց յետոյ յայտնվեց, որ հոգաբարձութիւնը փոխեց իր դիտաւորութիւնը և չը հրաւիրեց պարոնին։ Հիմա մի տեսչի տեղ մենք ունենք հինգ տեսուչ, որոնցից երկուսը, մեր կարծիքով, անհամապատասխան են իրանց կոչման։ Դպրոցների մէջ, այսպիսով, չը կայ վարչական միութիւն»։

—

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՕՊՕԼԻՑ մեզ ուղարկված է հետևեալ նկատողութիւնը տպագրելու համար։ «Ահա 40 տարի է, որ մեր բոլոր դպրոցներում ուսուցչութիւն է անում մեր ժողովրդից յարգված Մկրտիչ Արարաջեանց։ Այժմ նա ծերացել է և տկար է արդէն, այնպէս որ չէ կարող այլ ևս առաջվայ եռանդով վարել իր ծանր պաշտօնը։ Ս. Փրկիչ ուսումնարանի հոգաբարձութիւնը պահում է նրան իբրև ողորմութիւն.... Աւելի լաւ չէ՞ր լինի, որ մենք այսպիսի մի բան անէինք. նախ ազատէինք նրան ուսուցչութիւնից և նրա վիճակը ապահովելու համար կանոն դնէինք, որ քաղաքիս ամեն մի հայոց դպրոց պարտաւորվէր ամսական մի որոշ տուրք տալ ծերունի վարժապետին, որպէս թոշակ։ Այս միջոցով կարելի կը լինէր ծերունի ուսուցչին և նրա ընտանիքը ապահովելու՝ վարձատրելով ազգային ծերացած գործիչին նրա բազմամեայ դպրոցական գործունէութեան համար»։

—

Ասում են, որ այս օրերս վախճանված թիֆլիսեցի հարուստ վաճառական Գրիգոր Սօլօմօնիչ Թամամշեվ, որը կէս միլիոնից աւելի կանխիկ փող է թողել իր միակ ժառանգին, բարեգործական նպատակով մի փոքրիկ կտակ է արել։ Սպասենք և տեսնենք թէ ինչ է հարուստ դրամատէրի փ ո ք ր ի կ կտակը։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Սուտ է, սուտ է այն լուրը, որ իբրև թէ Վիլհելմ կայսրի Կ. Պօլիս գնալը ոչինչ քաղաքական նպատակ չէ ունեցել,—կրկնում են այժմ ամենքը։ Այդ նոյն կարծիքին է այժմ թէ մամուլը եւրոպական շատ երկիրներում և թէ հասարակաց կարծիքը։ Եւ մինչև անգամ Կ. Պօլսից և եւրոպական ուրիշ մայրաքաղաքներից սկսել են հաղորդել շատ մանրամասնութիւններ այդ քաղաքական տեսակցութեան մասին։ Հաստատապէս հաղորդում են, որ Կ. Պօլիս եղած ժամանակ կոմս Հերբերտ Բիսմարկ երկար խօսակցութիւններ է ունեցել մեծ վեզիրի և նոյն իսկ Թիւրքաց միւս մինիստրների հետ։ Այդ մինիստրական տեսակցութիւններից յետոյ, երբ Հերբերտ Բիսմարկ հաղորդել է հետևանքների մասին Վիլհելմին, իսկ մեծ-վեզիրը՝ սուլթանին, Վիլհելմ կայսրը և սուլթանը տեսնվել են։ Քաղաքական խօսակցութեան պրօգրամի մէջ մտել են շատ խնդիրներ, թէ Թիւրքիայի յարաբերութիւնը դէպի երեքպետեան դաշնակցութիւնը, թէ Բօլգարիայի յարաբերութիւնը դէպի Թիւրքիան, թէ Կրետէի խնդիրը, թէ Թիւրքիայի ներքին ֆինանսական և վարչական հարցերը, և թէ այն բոլոր հարցերը, որոնք այսօր զբաղեցրել են թէ Թիւրքիայի և թէ եւրոպական շատ պետութիւնների ուշադրութիւնը։ Այդ բոլոր հարցերի մէջ էլ Վիլհելմ կայսրը գոհ է մնացել հետևանքներից, և անկասկած իշխան Բիսմարկ ուրախ է, որ Բօսֆօրի ափերումն էլ Գերմանիայի ազդեցութիւնն աւելի հաստատուն դարձաւ։ Թիւրքիան իրան աւելի ձեռնտու էր համարում չէզոք մնալ, բայց այդ չէզոքութիւնը անհնարին է դարձել օսմանեան պետութեան համար, որը ստիպված է կատարել եւրոպական զօրեղ պետութիւնների կամքը։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Կ. Պօլսից գրում են. Վիլհելմ կայսրի այստեղ գալու արդիւնքներից մէկն էլ այն է, որ շուտով Կ. Պօլսի բարձր պաշտօններում կը նշանակվեն մի քանի նոր գերմանացիներ. բացի դըրանից գերմանացի դրամատէրերի հետ պայմաններ կը կապվեն երկաթուղիներ շինելու համար, և նոր արտօնութիւններ կը տրվեն Փոքր-Ասիայում հիմնելի գերմանական գաղթականութիւններին։

—Պարիզի ոստիկանութիւնը սկսել է աւելի խիստ կերպով հետևել Բուլանժեան կուսակցութեան անդամներին։

—Գերմանական բէյխստագին ներկայացրած նոր օրինագծով մտադրութիւն կայ գերմանական զօրքը աւելացնել, և այն էլ մի զգալի թւով։

—Ֆրանսիայի մայրաքաղաքում վերջին օրերում, երբ պատգամաւորների ժողովի բացումն էր, մի քանի օր շարունակ տիրում էր արտասովոր շարժում։ Ազգաբնակութիւնը հետևում էր պատգամաւորների ժողովի շուրջը կատարվող իրողութիւններին. Բուլանժէի կուսակիցները պատրաստվել էին խառնակութիւններ առաջ բերելու,—բայց այդ բանը նրանց չաջողվեց։

—Եւրոպական մի քանի լրագիրներ հաղորդում են, որ իբրև թէ Վիլհելմ կայսրը Կ. Պօլսում սուլթանին ասել է ի միջի այլոց և հետևեալը. «Թէև Գերմանիան արևելքում առանձին շահեր չունի, բայց և այնպէս նա, Գերմանիան, խաղաղութեան քաղաքականութեան համար կարևոր է համարում Թիւրքիայի ամբողջութեան պահպանելը»։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Վերջին տեղեկութիւններից երևում է, որ Պարիզի ցուցահանդէսին՝ նրա բացման օրից մինչև հոկտեմբերի 31-ը այցելել են 23,912,309 հոգի վճարող տոմսակով։

* * *

Այս օրերս Վիլհելմ կայսրը մի պատուի մեդալ և Վիլհելմ I-ի պատկերը ուղարկեց Գերմանիայում ամենածեր մարդուն, այն է՝ մի ոմն Մարի Իօրդանին, որը այժմ 110 տարեկան է, և դեռ ևս բաւական առողջ։

* * *

Պարիզում սկսել է հրատարակվել մի տասն և հինգօրեայ հրատարակութիւն, «Europe» անունով, որը իր համար նպատակ է շինել՝ կռւել «երեքպետեան» դաշնակցութեան դէմ։

* * *

Այս օրերս գերմանացի ճանապարհորդ Հանս Մէյեր առաջին անգամ բարձրացաւ Աֆրիկայի ամենաբարձր սարի գագաթը՝ այն է, Կիլիմանջարօ։

* * *

Պետերբուրգի մի լրագրի սեփական թղթակիցը Պարիզից հեռագրում է հետևեալը. «Այսօր պատգամաւոր Տիվրիէ եկաւ պատգամաւորների ժողովը բ լ ո ւ զ ո վ»։

* * *

Շվեյցարական Ունտերվալդըն կանտօնի կառավարութիւնը յայտնել է բնակիչներին, որ պետական գանձարանի մէջ եղած միջոցները բաւական են գալ տարվայ ծախսերը ծածկելու համար, ուստի և 1890 թւին կարելի է հարկ չը վճարել»։

* * *

Նօրվեգիայում այժմ առանձին ուշադրութեան է արժանացել Խրիստիանիայի լուցկիի գործարանների բանւորների գործադուլը։ Այդ գործարաններում բանող հազարաւոր կանայք ամենաթշուառ դրութեան մէջ են. նրանց ստացած վարձը չնչին է, բանում են նրանք գիշեր և ցերեկ, խեղդվելով ֆօսֆօրի մթնոլորդի մէջ, որից և համարեա բոլորի առողջութիւնը քայքայված է։ Բանւորական այդ շարժման գլուխ այս անգամ կանգնած է բանաստեղծ Բիօրնսօն։ Կազմըվել են և կազմվելու են կանանց շատ միտինգներ՝ բանւորուհիների հարցը պաշտպանելու համար։

„ՄՇԱԿԻ" ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

ՊԱՐԻԶ, 8 նոյեմբերի։ Պատգամաւորների ժողովում Ֆլօկէ, ստանձնելով ժողովի նախագահի պաշտօնը, մի ճառ ասեց, որով խոստացաւ անկողմնապահ վարվել և բոլոր կուսակցութիւններին խօսքի ազատութիւն տալ։ Դրանից յետոյ մինիստր-նախագահ Տիրար կարդաց կառավարչական հաղորդագրութիւնը, որի մէջ մատնանիշ է անվում Ֆրանսիական ժողովրդի ցանկութեան վրա, որ նրա ներկայացուցիչները համերաշխ կերպով գործէին, և այն բանի վրա, որ անհրաժեշտ է աշխատել ամրապնդելու ռամկապետական կազմակերպութիւնը, այլ և յայտարարվում է, որ Ֆրանսիան անկեղծօրէն խաղաղութիւն է ցանկանում, բայց մի այնպիսի խաղաղութիւն, որը պատուաբեր լինի մի մեծ ազգի։ Արմատական Մօնժօն մի առաջարկ ներկայացրեց սահմանադրութեան վերաքննութեան համար՝ պահանջելով անյապաղ քննել, բայց ժողովը ձայների մեծ աւելութեամբ մերժեց այդ պահանջը։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 9 նոյեմբերի։ Երէկ տօնվեց ռուսաց արտիլէրիայի 500-ամեակը։ Պետրօպավլօվսկի ամրոցում հաւաքվեցան Բարձրագոյն անձինք և գեներալիտէտը։ Ժամը 11-ին եկան Նըրանց Կայսերական Մեծութիւնները՝ Թագաւոր Կայսրը և Թագուհի Կայսրուհին։ Ողջունելով զօրքերին՝ Թագաւոր Կայսրը մտաւ դահլիճ։ Կա-

տարվից մաղթանք՝ մաղթելով երկար կեանք Նորա կայսերական Մեծութիւններին, Թագաժառանգին, Մեծ իշխան Միխայիլ Նիկոլաեվիչին և ամբողջ Թագաւորական տանը։ 101 անգամ Թընդանօթ արձակվեց։ Երգեցին «Вѣчная память» ի յիշատակ Դմիտրի Դօնսկօյին և բոլոր սպանված արտիլերիստներին։ Մաղթանքից յետոյ գեներալ-ֆէլդցէյխմէյստերը ստացաւ Բարձրագոյն հաւանութիւն այն մասին, որ Նորին Մեծութիւնը ընդունէ ռուսաց արտիլերիայի 500-ամեակի առիթով պատրաստած ոսկէ մեդալը, այդ օրվայ համար հրատարակած աշխատութիւնները և այն մօդելները, որոնք ներկայացնում են 500 տարվայ ընթացքում արտիլերիայի գործ ածած զէնքերի գլխաւոր տիպերը։ Մեծ Իշխան Միխայիլ Նիկօլաեվիչ յայտնեց արտիլէրիային տւած Բարձրագոյն հրովարտակի մասին։ Թագաւոր կայսրը շնորհակալութիւն յայտնեց արտիլէրիստներին։ Դրանից յետոյ արտիլերական մուզէյի կառավարիչ գեներալ Բրանդենբուրգ կարդաց մի համառօտ ճառ ռուսաց արտիլերիայի մասին։ Մուզէյը այցելած միջոցին Նորա Մեծութիւնները իրանց անուններր մտցրին գրքի մէջ։

ԼՕՆԴՕՆ, 9 նոյեմբերի։ Դուբլինի մէջ եղած գարեջրի մի նշանաւոր ֆիրմայի գլխաւորը Էդուարդ Գիննէ նուիրեց 250,000 ֆունտ ստերլինգ՝ բանւորական բնակարաններ շինելու համար։ Այդ գումարից 200,000 գործ կը դրվի այդ նպատակի համար Լօնդօնում, իսկ 50,000—Դուբլինում։

ԲԵՐԼԻՆ, 9 նոյեմբերի։ Էմին-փաշայի ազատութեան վերաբերեալ մանմաժողովը այսօր տեղեկութիւններ է ստացել, որոնց նայելով Պետերսի էկսպեդիցիայի ոչնչանալու մասին տարածված լուրերը նորից կորցնում են իրանց հաւանականութեան մեծ մասը։

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԻՍԻ ԿԱՐԳԱԴՐԻՉ ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԸ խոնարհաբար խնդրում է ցուցահանդիսի պ.պ. էկսպօնէնտներին, որոնք ցանկութիւն ունեն ներկայ լինել պարգևաբաշխութեանը, յայտնել այդ մասին ոչ ուշ քան նոյեմբերի 10-ը, ցուցահանդիսի բիւրօյին (Ալէքսանդրեան այգի, Բարեատինսկայա փողոց) առաւօտեան ժամը 10—2, և կէսօրից յետոյ ժամը 4—6։ 2—2

Մի հայ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ, որը արտասահմանեան մի դպրոցում ուսում առած է, որը հմուտ է անգլիերէն, ֆրանսերէն, հայերէն և Թիւրքերէն լեզուների, ցանկանում է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ կամ յիշեալ լեզուների մասնաւոր տներում դասատու լինել, կամ որ և է առևտրական հիմնարկութիւններում հաշւապահութեան և օտար լեզուների գրագրութեան պաշտօն վարել։

Հասցէի համար դիմել կամ „Մշակի“ խմբագրութեանը, կամ պ. Ալէքսանդր Սաեփանեանցին, Զուբալովի քարվանսարայում։ 8—10

ՊԵՏՐՕՎՍԿԱՑԱ ԱԿԱԴԵՄԻԱՆ ԱՒԱՐՏԱԾ

ՄԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ

ՑԱՆԿԱՆՈՒՄ Է ՄԱՍՆԱՒՈՐ ԴԱՍԵՐ ՈՒՆԵՆԱԼ. համաձայն է պարապել գիմնազիական բոլոր առարկաներից, բացի հին լեզուներից։ Համաձայն է և կրկնութիւններ անել։ Հասցէն կարելի է իմանալ „Մշակի“ խմբագրատանը։ 3—5

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԵՒ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՆԵՐՈՒՄ

վաճառվում են պակասեցրած գներով ԲԱՐՍԵՂ ՔԱՄԱԼԵԱՆԻ հետևեալ հրատարակութիւնները՝

ՀԱՄԼԷՏ

Ողբերգ. գինը 60 կոպ.

ԷԼԻԶԱՅԻ ՎԻՇՏԸ

Գինը՝ 10 կոպ.

ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ՄԱՆԻԻ ԹԱՂՈՒՄՆ

Գինը՝ 5 կոպ.

Այս գներով վաճառվում են միմիայն Թիֆլիսում։ 4—6

Լոյս տեսաւ Մ. Զմշկեանի կազմած

ԾՈՑԻ-ՕՐԱՑՈՅՑ

1890 Թ.

(Հանգուցեալ Ստեփաննոս Պալասանեանի պատկերով) հետևեալ բովանդակութեամբ։ I) Բաժանմունք. 1) Հանգուցեալ Ստեփաննոս Պալասանեանի յիշատակին 2) Ողբերգ. 3) Սունդուկեանի յոբելեանի առիթով. II)—1) Փրկչական 1890 Թ. 2) Զորս եղանակ. գ. Համառօտագրութիւն. 4) Խաւարմունք արեգական և լուսնոյ. 5) Էֆեմերտէի 1890 Թ. դուշակութիւն. 6) Հայոց շարժական և անշարժ տօներ. 7) Ընդարձակ օրացոյց, ամիսների բացատրութեամբ և գուշակութեամբ։ III—1) Պասկի խորհուրդ կատարելու արգելված օրերը. 2) Պլրոցական արձակմունք. ա) Տօնք եկեղեցական. բ) Տօնք կայսերական. 3) Ժամանակագրութիւն. ա) Համաշխարհային նշանաւոր անցքերի և գիւտերի. բ) Հայոց պատմութեան նշանաւոր անցքերը, 5) Ռուսաց կայսերական տունը. 6) Կովկասի կառավարիչներ, 7) Հայոց հոգևոր կառավարութիւնը. ա) Կաթողիկոսունք. բ) Պատրիարգունք. 9) Էջմիածնի սինհոդոս, դ) Թեմական առաջնորդներ. 8) Համառօտ տոկոսների աղիւսակ. IV Երաշահան և V Ցայտարարութիւններ։

Գինն է 15 կոպէկ։ 3—3

ՑԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԼՈՒՍԱՑԻ „ԿՈՂՈՊՏՎԱԾ ԵԿԵՂԵՑԻ“ վէպը վաճառվում է՝ Թիֆլիսում—կենտրոնական գրավաճառանոցում և Բագու—կասպեան գրավաճառանոցում։ Գինն է՝ 1 րուբլի։ Գիրքը ձեռք բերել ցանկացող օտարաքաղաքացիք կարող են դիմել և այս հասցէով՝ Тифлисъ, Типографія канцел. Главноначальствующаго, Сергѣю Семоновичу Назарянцу. 1—10 (շ.)

ОБЪ ИЗДАНІИ ВЪ 1889 Г

ЕЖЕМѢСЯЧНАГО ЖУРНАЛА

„СЕМЕЙНАЯ БИБЛІОТЕКА“

Редакціей „Пантеона Литературы“ предпринято, съ 1 января 1890 г., изданіе новаго общедоступнаго какъ по цѣнѣ, такъ и по содержанію ежемѣсячнаго журнала.

„Семейная Библіотека“ будетъ заключать въ себѣ: избранные романы, повѣсти, разсказы, собранія стихотвореній извѣстныхъ писателей, драматическія произведенія, путешествія и пр.

Въ каждомъ томикѣ будетъ помѣщено цѣлое произведеніе; болѣе абширныя произведенія займутъ нѣсколько послѣдовательныхъ томиковъ.

Назначеніе „Семейной Библіотеки“—доставить самой небогатой семьѣ возможность, за ничтожную плату, имѣть библіотеку избранныхъ авторовъ, чтеніе которыхъ по содержанію своему было бы для всѣхъ доступно и интересно.

ПОДПИСНКЯ ЦѢНА: съ дост. и перес. на годъ 2 р., 6 мѣс. 1 р., 1 мѣс. 25 к.

Подписка принимается: въ редакціи „Семейной Библіотеки“ въ С. Петербургѣ, Захарьевская ул., д. № 19. Книгопродавцамъ дѣлается уступка въ размѣрѣ 5%.

Редакторъ-издатель А. Чудиновъ

1—5

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1890 Г.

(ТРЕТІЙ ГОДЪ ИЗДАНІЯ)

„ПАНТЕОНЪ ЛИТЕРАТУРЫ“

ЕЖЕМѢСЯЧНЫЙ ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛЪ.

Въ предстоящемъ году „Пантеонъ Литературы“ будетъ издаваться по прежней программѣ и при участіи прежнихъ сотрудниковъ.

Въ числѣ произведеній, предназначенныхъ къ помѣщенію въ первыхъ книжкахъ журнала, назовемъ слѣд: 1) Полное собраніе сочиненій Василія Петровича Боткина, автора „Писемъ объ Испаніи“ и пр., 2) Поэмы Оссіана, перев. съ примѣч. и предисловіемъ Е. В. Балобановой, 3) Письма темныхъ людей, перев. А. И. Кирпичникова, 4) Чосеръ, Кентерберійскіе разсказы, перев. М. И. Кудряшева, 5) Аріосто, Неистовый Роландъ, поэма, перев. С. Ф. Уварова 6) Л. Н. Майкова, Матеріалы для біографіи Вал. Н. Майкова, 7) М. Гюйо, Современная эстетика, и мн. др. ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: Съ дост. и перес. на годъ. 8 р., 6 мѣс. 5 р., 1 мѣс. 1 р.,

Выписывающіе „Пантеонъ Литературы“ за 1888 и 1889 гг. уплачиваютъ: за всѣ три года—20 р., за два года—15 р. Разсрочка платежа—по соглашенію.

Подписка принимается: въ редакціи журнала „Пантеонъ Аетературы“ въ Спб., Захарьевскакя, д. 19, а также въ книжныхъ магазинахъ „Новаго Времени—въ С.-Петербургѣ, Москвѣ, Харьковѣ и Одессѣ. Книгопродавцамъ дѣлается уступка въ размѣрѣ 5%.

Редакторъ-издатель А. Чудиновъ.

1—5

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)

Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ

ԲՈՒԴԿՕՎՍԿԻ—10—11 ժ. ներքին, երեխայոց և կանանց ց.
ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ ԽՍԱՀԱԿԵԱՆՑ—$11^1/_4$—12 ժ. կանանց և երեխայոց ց.
ԲԵՆԿԼԵՎՍԿԻ—11—12 ժ. ականջի, կոկորդի, քթի ց. և սիֆիլիսի (վիրաբուժ. և ատամացաւի)
ԱՐՏԵՄԻԵՎ—12—1 ժ. երեքշաբթի, ուրբաթ և կիւրակի, կանանց ց.
ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—12—1 ժ. ներքին և երեխայոց ց. բացի կիւրակէ։

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ

ԳԱԴՕՄՍԿԻ—$5^1/_2$—7 ժ. կաշուի ցաւերի և սիֆիլիսի.
ՓՈՒՂԻՆԵԱՆ—$5^1/_2$—$6^1/_2$ ժ. ներքին, երեխայոց և ջղային ց. (էլեկտրոտերապիա)։
ԲԵՆԿԼԵՎՍԿԻ—7—8 ժամ.

Հիւանդանոցումն են մանկաբարձուհիք՝ Երեանցեան և Արտաղեան։

Ճար—50 կ.։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) համար փոխադարձ համաձայնութեամբ։

Հիւանդանոցի փոխ-վերատեսուչ ԲՈՒԴԿՕՎՍԿԻ

Անհրաժեշտ եմ համարում հրապարակաւ յայտնել, ի գիտութիւն ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ և ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ պատուելի ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐԻ, որ դարձեալ սովորականին համեմատ ընդունում եմ յանձնարարական պայմանով վաճառելու զանազան ապրանքներ՝ նախապէս տալով և ԱՎԱՆՍ։ Նաև կատարում եմ ապրանքներ գնելու և ուղարկելու պատուէրներ։ Ցանկացողները պայմանների մասին կարող են դիմել ինձ այս հասցէով. ОДЕССА, М. МУРАТОВУ, իսկ Թիֆլիսում տեղեկանալ պ.պ. եղբ. ԾՈՎԵԱՆԵԱՆՑ և ընկ. բանկային գրասենեակում։

Մ։ ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ

2—8 (Շ.)

Съ 1 Ноября 1889 г. будетъ выходить безъ предварительной цензуры НОВЫЙ ЖУРНАЛЪ

ВОПРОСЫ ФИЛОСОФІИ И ПСИХОЛОГІИ

при участіи Московскаго Психологическаго Общества

Подъ редакціей профессора Н. Я. Грота. ИЗДАНІЕ А. А. АБРИКОСОВА

ПРОГРАММА ЖУРНАЛА: 1) Самостоятельныя статьи и замѣтки по философіи и психологіи; въ понятія философіи и психологіи включаются: логика и теорія знанія, этика, и философія права, эстетика, исторія философіи и метафизика, философія наукъ,—опытная и физіологическая психологія, психопатологія; 2) Критическія статьи и разборы ученій и сочиненій западно-европейскихъ и русскихъ философовъ и психологовъ; 3) Общіе обзоры литературъ поименованныхъ наукъ и отдѣловъ философіи, и библіографія; 4) Философская и психологическая критика произведеній искусства и научныхъ сочиненній по различнимъ отдѣламъ знанія; 5) Переводы на русскій языкъ классическихъ сочиненій по философіи древняго и новаго времени.

Журналъ будетъ выходить четыре раза въ годъ книжками по 12—15 печатныхъ листовъ. Подписная цѣна: въ годъ 6 р., и 6 р. 50 к. съ доставкою и пересылкою въ другіе города Россіи; для членовъ Психологическаго Общества, для студентовъ высшихъ учебныхъ заведеній и воспитанниковъ духовныхъ семинарій—4 р., съ дост. и перес. 4 р. 50 к.—Подписка принимается съ 1 Сентября нын. г. въ помѣщеніи Редакціи (Новинскій бульваръ, д. Котлярева, кв. Николая Як. Грота), въ редакціяхъ: журнала „Русская Мысль“ и „Газеты А. Гатцука“, и въ магазинахъ „Новаго Времени“, (А. С. Суворина) въ Москвѣ, Петербургѣ, Харьковѣ и Одессѣ; Н. П. Карбасникова въ Москвѣ, Петербургѣ и Варшавѣ, и Н. Я. Оглоблина въ Кіевѣ. 2—2

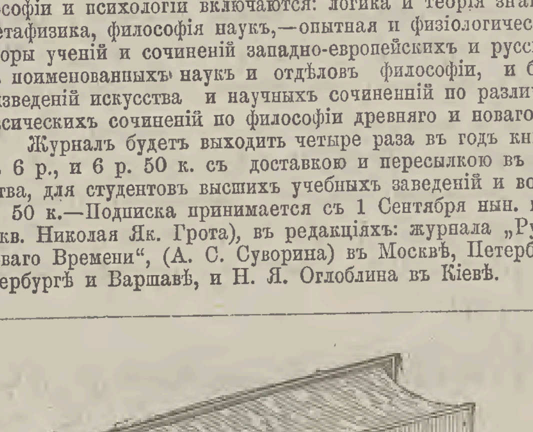

Въ редакціи газеты „МШАКЪ“ продаются слѣдующія брошюры: 1) „Экономич. Положеніе Турецкихъ Армянъ“, публич. лекція Д—ра Г. Арцруни, перев. съ арм. А. Аракелянца. Цѣна 25 к. 2) Die Economische Lage der Armenier in der Türkei, ein öffentl. Vortrag von Dr. Grigor Arzruni, übersetzt von A. Amirchanjanz. Preis 25 k. 3) Die Hungersnoth in Türkisch-Armenien, ein Vortrag von Dr. Grigor Arzruni, übersetzt von Amirchanjanz. Preis 20 kop.

Иногородные, желающіе получить брошюры, благоволятъ присылать по 30 коп. почтовыми марками, за каждую брошюру.

Адресъ. Тифлисъ, Редакція „Мшакъ“, или Tiflis, Redaction „Mschak“. (Ե)

Дозволено цензурою, Тифлисъ 10 Ноября 1889 г.   Типографія Канцеляріи Главноначальст. Гражд. час. на Кавк., Лорисъ-Меликовск. ул. д. каз.